

Gentenerf. Harderwijkerweg 224

In dit verhaal gaat het over de boerderij Gentenerf die ten noorden van Veldzicht aan de Harderwijkerweg stond. 'Stond', want de eigenlijke boerderij is al in 1955 afgebroken¹. Wanneer je erlangs rijdt, zie je op enige afstand wel een paar boerderijachtige huizen staan, maar die bieden waarschijnlijk toch een heel andere aanblik dan de voormalige hoeve. Helaas zijn er nog geen foto's van de voormalige boerderij boven water gekomen. Tonselkenner Bert Bekker en ik houden ons aanbevolen wanneer iemand een foto zou hebben en ons er een afdrukje van wil laten maken. We moet het nu met onze fantasie doen. De lange oprijlaan met hoge bomen helpt daarbij wel een beetje.

Een lange geschiedenis?

Een jaar of twintig geleden heb ik al eens een kort verhaal over deze boerderij geschreven. Eigenlijk wist ik er toen bar weinig van, maar wel was mij toen al duidelijk dat het een oud erf was en ook hoe de boerderij aan haar naam kwam. Dat was toen al genoeg reden voor een verhaaltje. Inmiddels is de kennis wel toegenomen, misschien niet eens zozeer over deze boerderij, maar wel over vroegere toestanden en verhoudingen. Daarom kan dit een verhaal met wat meer omvang worden, waarbij meteen ook verwezen wordt naar het verhaal over het naburige Veldzicht. De eigendomsgeschiedenis van de 19^e en vroege 20^e eeuw vertoont daarmee veel overeenkomsten. De wat verder teruggaande geschiedenis zal ook aan de orde komen, maar evenals bij Veldzicht zal ook dit eindigen met een 'wordt hopelijk vervolgd'.

Gentenerf in de negentiende eeuw

Toen het kadaster tot stand kwam, in 1832, was Gentenerf een van de vele bezittingen van Willem Jan de Vries. Deze Willem Jan had de hoeve geërfd van zijn vader Johan Cornelis François de Vries, of misschien beter gezegd van Mechtelt van Westerveld, zijn moeder. Anders dan Veldzicht kwam Gentenerf uit het omvangrijke bezit van die familie.

Kortheidshalve geef ik hier een staatje met de verkopen sinds 1800 die vrij gemakkelijk zijn te traceren.

Jaar	Verkoper	Koper	Notaris
1822	Scheiding nalatenschap	(Geërfd door zoon W.J. de Vries)	C.L. Vitringa ²
1850	W.J. de Vries	C.M. Jonkheer Radermacher Schorer	C.L. Vitringa, Nunspeet
1856	Wed. R.H.M.P. Croes, wed. van C.M. Radermacher Schorer	P.C. baron Nahuijs	E.J. Vitringa, Nunspeet ³
1883	P.C. baron Nahuijs	E.J. Vitringa	
1893	Wed. Vitringa-Rambonnet	R.P.A. Sandberg van Essenburg	Neeb Harderwijk ⁴
1897	R.P.A. Sandberg van Essenburg	H.G. Koster Hzn.	Neeb, Harderwijk
1906	H.G. Koster Hzn. (Koopman, Amsterdam)		Neeb, Harderwijk
1916	J.M. van Dongen (Bakker, Bussum)	Dirk de Bruin en consorten	
1919	Dirk de Bruin	Arend van den Berg/Annetje Hop	Neeb Harderwijk ⁵

Hierin ligt een grote overeenkomst met de verkopen van Veldzicht. En bovendien zie je hier de trend geïllustreerd dat boerderijen steeds meer van adellijke of gegoede families overgingen in

handen van landbouwers. In het geval van Veldzicht en Gentenerf was er een tussenfase waarin kooplieden en andere investeerders een tijd geïnteresseerd bleken in het bezit van zo'n boerderij.

Grootte

In 1822 was Gentenerf bijna 49 hectaren groot, wat voor een Ermelose of Veluwe boerderij aanzienlijk is. Daartoe behoorden afgerond 29 bunder of hectare bouwland, vier bunder weiland, vier bunder hooiland en tien bunder bos. De boerderij moest jaarlijks 24 garven rogge leveren aan de Kosterij van Ermelo en dat aantal was inderdaad opgelegd aan de grootste erven. De waarde van het erf was geschat op fl. 12.500,00. In de lange lijst van bezittingen werd alleen de grote boerderij De Hoef in Hulshorst op een hoger bedrag geschat. In 1856 was de boerderij zelfs 86 bunder groot, maar daarin waren al 30 bunder heide in twee percelen verdisconteerd.

Bewoners en naam

Rond 1660 moet ene Evert Rijcks gedurende vrij lange tijd Gentenerf hebben gepacht. We komen hem nog tegen. Natuurlijk zijn er nadien nog tal van pachters gevolgd, maar het valt niet mee om die te ontdekken. De boerderij had toen nog geen specifieke naam. Pas aan het einde van de 18^e eeuw zien we de naam Gentenerf in bewaarde papieren opduiken. Toch moet die aan het einde van de 17^e eeuw zijn ontstaan. Zoals we nog zullen is Frederick Hendrick van *Gent* in 1689 met het goed beleend. De naam behoeft dus verder geen uitleg.

Aardig is nog wel dat die naam weer aanleiding is geworden voor andere naamgeving. In 1749 moet Lubbert Lubbertsen uit Harderwijk op Gentenerf hebben gewoond. Kort daarna kwam hij te overlijden. Wij vinden dan in 1752 zijn weduwe nog steeds in Tonsel, maar dan hertrouwd met de Harderwijker Aart Jansen. De kinderen uit het 2^e huwelijk gaan door het leven als van Gens of Van Gents en het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de familie Van Gens haar naam dankt aan de boerderij die zij ooit bewoonden en die genoemd was naar een adellijke eigenaar.

Rond 1825 woonde Gerrit Dooijewaard of Dooijeweerd op Gentenerf.⁶ Het erf had toen 'huisnummer' 82. De nummering begon destijds in het dorp met no. 1 en er werd gewoon doorgenummerd door alle buurtschappen heen. Later kregen het dorp en alle buurtschappen een eigen letter en werd per kern genummerd.

Hoewel er vraagtekens zijn, kan het zomaar zijn dat de Dooijewaards en Dooijeweards in deze regio afstammen van de kleermaker Anthony die zich in 1687 van Dodewaard in Harderwijk vestigde. Gerrit op Gentenerf was in 1774 geboren in Harderwijk waar ook zijn vader in 1729 het levenslicht zag.

De familie Van Westerveld

Hierboven werd al verteld dat Gentenerf had behoord tot de bezittingen van de familie Van Westerveld. Willem Jan de Vries was de zoon van Mechtelt van Westerveld aan wie Gentenerf in 1798 was toegefallen bij een verdeling van de goederen van haar moeder. Haar moeder was Aleijda Johanna van Westerveld die gehuwd was met Willem Jan van Westerveld. In de boedelscheiding staat dit als volgt beschreven:

'Een erf genaamd Genten Erf in Tonsel gelegen, zijnde leenroerig aan deze Provincie met zijn landerijen en houtgewasschen, waar bij behoren de hagen de groote en kleine Havercampen met den omloop, de Koebosch, een hage bij Venemansland en Venemansland.

Onder hage(n) zullen we land met laag houtgewas, akkermaalshout, hakhout, al dan niet in de vorm van houtwallen hebben te verstaan. Dat diende mede als omheining. De opmerking over de leenroerigheid had te maken met iets waartoe juffrouw Evermoet van Essen in 1676 had besloten. Zij was in het bezit van *'een erve ende goed op Veluwe, in den ampte van Ermel, buyrschap Tonsel gelegen, met huys, hoff, bouw- en weidelanden en alle sijn toebehoren, gelijk Evert Rijcksen als pachter hetselve lange jaeren gebruyckt heeft'* en besloot dit te laten omzetten in een leengoed. Dat gebeurde door deze bezitting op te dragen (over te dragen) aan de Staten van Gelre, waarna zij het

als leengoed terugontving. Het leenstelsel dateerde uit de middeleeuwen en was eigenlijk allang achterhaald. Je kunt je dus afvragen waarom Evermoet tot deze stap besloot. Zij bezat een vrij allodiaal goed, wat overeenkomt met ons idee van iets volledig in eigendom hebben en kreeg het in leen terug. Dat lijkt een onvoordelige zaak. Echter, waarschijnlijk zat het voordeel hierin dat een leengoed niet met de andere bezittingen vererfde. Zo'n bezitting bleef dan behouden voor de familie die het oorspronkelijk had bezeten.

Evermoet had nog wel een verplichting zoals dat in de middeleeuwen gebruikelijk was. Zoals de leenman van Staverden pauwenveren aan de Hertog van Gelre moest leveren als 'heergewaad', zo moest zij 'een paer handschoen van 28 stuivers' leveren aan de staten, de rechtsopvolger van de hertog. Handschoen is geen typefout. Oorspronkelijk heette een schoen een schoe (vgl. Duits Schuh en Engels Shoe) en was het meervoud schoen. Dat meervoud is min of meer verdubbeld.

Zoals van herengoederen (zie artikel over Veldzicht) is ook een administratie van leengoederen bewaard gebleven waarin is aangetekend wie de opvolgers waren van de leenman of leenvrouw. Als opvolger van Evermoet staat daarin haar neef Frederick Hendrick van Gent. Deze verkocht het leen in 1699 aan Willem Celeman van Westerveld. Diens zoon Anthony erfde het in 1741 waarna zijn dochter Aleijda Johanna het in 1762 weer van hem erfde. Haar zijn we al tegengekomen, evenals haar schoonzoon J.C.F. de Vries die met dochter Mechtelt was getrouwd.⁷

Familie Van Essen

Evermoet van Essen was een loot uit een oud en invloedrijk geslacht uit Overijssel dat al halverwege de 14^e eeuw wordt genoemd. Zij werd geboren rond 1623 en was een dochter van Hendrik van Essen (van Langeler (1579-1640) en Swane Loose (1590- 1645). Evermoet bleef ongehuwd, waardoor haar bezit vererfde op een neef. Haar vader was onder meer raadsheer van het Hof van Gelre, burgemeester van Harderwijk en curator van de Gelderse Hogeschool in die stad.

In 1650 werd in Gelre een nieuwe belasting ingevoerd, de verponding. Daarvoor was een inventarisatie nodig van alle eigenaren en gebruikers van bebouwde gronden. In het Verpondingsboek is ook Gentenerf, weliswaar als erf zonder naam, herkenbaar. Als eigenares staat waarschijnlijk foutief Wijchmoet van Essen vermeld. Dat het wel om het Tonselse erf gaat blijkt uit de naam van de pachter Evert Rijcksen die hierboven als langjarig pachter werd vereeuwigd.

In het artikel over Veldzicht heb ik het volgende geschreven: *Er zijn uit de periode 1595 tot 1623 lijsten bewaard van eigenaren van goederen in Ermelo die met tussenpozen van enkele jaren zijn opgesteld. Ze zijn summier, maar omdat ze vrijwel steeds de eigenaren in dezelfde volgorde noemen, kunnen we de achtereenvolgende eigenaren van een erf over de periode van 30 jaar aardig volgen.⁸ Voor Tonsel worden maar vier erven genoemd en bij één ervan komen we inderdaad consequent leden van de familie Van Coot tegen. Een ander rijtje namen lijkt betrekking te hebben op Gentenerf, een derde zou kunnen horen bij de herberg De Waterplas.* Dat rijtje namen betreffende Gentenerf is als volgt:

- 1595 Arent van Heuckelum mit Geert Loze
- 1605 Arent van Hueclum mit Geert Loge
- 1611 Die weede. (= weduwe) Arndt van Heuckelum mit Geert Loge
- 1623 Hendrick van Essen (Jonker) Raedtzeer vant erff toe Tonsel

We zagen dat Hendrik van Essen gehuwd was met Swane Loose. Ondanks de wisselende spelling is hier toch wel duidelijk continuïteit aan te wijzen. Gentenerf moet afkomstig zijn uit gezamenlijk bezit van een Van Heuckelom en een Loose.

We blijven dezelfde methode volgen als bij Veldzicht door in een tijnsregisters op zoek te gaan naar een vermelding die met Gentenerf te maken kan hebben.⁹

We vinden dan de volgende opsomming:

- Joffvrouw Evermoet van Essen

- Item (eveneens) Hendrik van Essen Raeth. (*In de marge*: Willem van Westervelt soude dit van Baron van Gent gecogt hebben)
- Voor hen joffr. Swene Loese ende Maurits Loese
- Quend (een zekere) Gerrit Loos ende Arent van Heuckelum
- Alleer Egbert Loes ende Segewolt ten Heeren Have
- Voor hen Wijnant Schinninck ende Sweer van Wijnbergen Janssen to Campen
- Quend Wermbolt Werbolts (*in de marge*: van Tonsel)¹⁰

Een mooi rijtje dat weer goed past bij de eerder langsgekomen namen. Hier ging het om tijns die betaald moest worden van 4 morgen land. Dezelfde personen moesten ook tijns betalen van een ander stuk land, van een morgen die ooit van Gese van Tonsel was en bij Rabbencamp lag en van 4 morgen die ooit van Gerlach van Vreden was. Bij Gentenerf behoorden nogal wat landerijen op Riebroek en in Horst en deze zullen daarvan deel hebben uitgemaakt.

Wermbolt Wermbolts, de vroegste bezitter in dit rijtje, leefde vermoedelijk rond 1470. We zijn dan aangeland in dezelfde periode die voor Veldzicht werd gevonden. De eigendomsgeschiedenis is dan vanaf 1470 vrijwel zeker in beeld. Hieronder volgt nog extra informatie waarover nu nog onzekerheid bestaat of we deze in verband mogen brengen met Gentenerf.

Segewolt ten Heeren Haeff was gehuwd met Johanna van Wijnbergen. Er is nog een identiek rijtje in het tijnsboek dat op een erve in 'r Rietbroek betrekking heeft en ook intrigerend is vanwege genoemde namen. Het is overigens de vraag of erve hier beschouwd moet worden als een stuk grond of echt als een boerenerf. Ik denk het eerste. Het rijtje is als volgt:

Van Erve in 't Rietbroek alleer Hermen Beerents ende
 Matthijs van Tonsel ende all dat hier nae volgt
 Deselve aldaer van Geijse van Wekken van Tonsel
 Deselve van XXV morgen III hont XXXV roijen gelegen in
 den Brocks van Ermel etc. alleer Herbert Berents ende
 Geijse van Wekin van Tonsel
 Deselve van I mergen quend Warners
 Deselve van Rouwencamp ende Rietmeden

De genoemde Wekin van Tonsel komt al voor in een lijst van horigen van de graaf van Gelre en van andere heren van rond 1320. De toevoeging 'Barensi' achter de naam van Wekin duidt erop dat hij of zij een horige was van de heer Van Baer.

Aan de website van John Ooms heb ik het volgende ontleend¹¹:

*De bannerij van **Baer**, ook wel Baar, Bare of Bahr gespeld, ligt ten oosten van de IJssel in de Liemers. De eerste adellijke heren van Baer noemen zich oorspronkelijk Van Rheden. De heren van Heerde (Heerdt, Herde) en die van Lathum (Latem, Late) zijn nauw verwant aan deze familie.*

In het aloude rijmpje over de bannerheren figureren de heren van Baer als oudste geslacht:

*'Bergh de rijpte
 Bronckhorst de adelyxte
Baer de oudste
 Wisch de stoutste'*

*Het geslacht **Baer** komt in 1212 naar voren in de geschiedenis als een zekere Frederic van Rheden in enkele oorkondes wordt genoemd. De heren van Baer bezitten oorspronkelijk een gebied dat zich uitstrekt van Rheden en Westervoort tot Dieren, aan weerszijden van de IJssel. Het grootste deel van hun goed ligt op de Veluwe, dat zij rechtstreeks in leen*

houden van de bisschop van Utrecht. Het Veluwe deel bestaat onder andere uit Velp en half Oosterbeek. Verder bezitten zij het kasteel Vrinenstein en jurisdictie in het Over-Betuwsche Driel. De bannerheren van Baer verschijnen voortdurend aan de zijde van andere grote Gelderse heren, zoals Bronckhorst, Bergh, Borculo, Batenburg e.a. Zij zijn in het begin van de twaalfde eeuw geduchte concurrenten van de graven van Gelre en Zutphen.

In 1336 is in Ermelo een schuldbekentenis opgesteld door de richter van de Veluwe. Hierin verklaarde Dewekinus de Tonsel 90 maler (mud) rogge schuldig te zijn aan Jacobus de Mallant. Hij zou die in negen jaar aflossen in Kootwijk of daar vlakbij.¹² In Dewekinus herkennen de Wekin van Tonsel, mogelijk een redelijk belangrijke horige.

We zijn al doende zowel letterlijk als figuurlijk een eind van huis geraakt. Opvallend is dat de heren van Baer, de thuisbasis van Jacobus van Mallant en Doesburg allemaal in dezelfde streek liggen. Toeval? Ik hoop er ooit achter te komen. Inmiddels is hoe dan ook duidelijk dat we met Gentenerf weer een oud erf te pakken hebben.

¹ B. Dekker, Tonsel 1910

² SNV 3002 Notarissen te Nunspeet, 1812-1915, inv.nr. 12 akte 115.

³ Ibidem, inv.nr. 55 akten 519 en 526 waaruit ook de aankoop in 1850 blijkt.

⁴ SNV Harderwijk Notariële Archieven, 5606 J.F. Neeb, akte 2135.

⁵ Ibidem, 5606 J.F. Neeb, akte 10401.

⁶ SNV Nunspeet, 4001 Gemeentebestuur Ermelo 1796-1912, inv.nr. 1057.

⁷ J.S.S. Baron Sloet en J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen* (Arnhem 1917) 130,131.

⁸ Gelders Archief, 2000 Oud archief Arnhem, inv.nrs. 5921 t/m 5925. Eveneens Oud-Archief Harderwijk inv.nr. 1441.

⁹ Ontleend aan het artikel over Veldzicht: 'Naast herengoederen waren er ook tijnsgoederen. In de late middeleeuwen waren de woeste gronden die niet aan anderen toebehoorden van de graaf, later hertog, van Gelre. Bij bevolkingsaanwas bestond behoefte aan meer landbouwgrond en omwonenden konden dan toestemming krijgen om tegen betaling van een jaarlijks bedrag, de tijns, aangewezen gronden te ontginnen en in gebruik te nemen. Evenals bij herengoederen en andere vormen van bezit verschoof het eigenaarschap in de loop van de tijd naar de gebruikers of landeigenaren, zoals rijk geworden stedelingen. Ook van tijnsplicht zijn registers gemaakt en bewaard. Dat zijn opsommingen van tijnsplichtigen met vermelding van het goed waarop de tijns betrekking had. De meest recente betalingsplichtige staat bovenaan, de oudst bekende onderaan. Af en toe werd een nieuw boek in gebruik genomen die dan deels overlapt met de vorige.'

¹⁰ Gelders Archief, NL-AhGldA_0012_1501-0380.

¹¹ <http://johnooms.nl/heren-en-vrouwen-van-adel/baer/>

¹² Het Oud-archief der gemeente Doesburg, Regestenlijst regist 29. 12.

Verantwoording afbeeldingen

- Gentenerf anno 2022. Twee eigen foto's
- Fragment ontwerp Zuiderzeestraatweg. Gelders Archief 0875 Rijkswaterstaat. Kaarten. Nummer 322
- Fragment Bonneblad Ermelo 1900. Uitgave Topografische Dienst/Het Kadaster. Collectie auteur
- Fragment van kaart van De Man. Circa 1810. Kopie naar heruitgave Canaletto 1984
- Foto fragment Archief Gelderse Rekenkamer. Gelders Archief 0012 inv.nr. 1705. Zie noot 10